

REFLEXIONS SOBRE EL DESTRE, LA CANA DE DESTRE I L'AGRIMENSOR JAUME DE SANCTACÍLIA

Manuel Riu

A la documentació del comtat de Barcelona, des dels inicis del segle X, s'usa com a mida de longitud, per amidar cases, murs, patis i terres, el destre o *dextre*, que, com ens diuen les velles geometries, «constava de dotze palms (*palms de destre*), cada un dels quals es subdividia en dotze dígits, dits, minuts o dotzens; i cada dotzèn en dotze línies», la qual cosa ha donat lloc a no poques perplexitats i especulacions, i no sols d'ençà que, el segle XIX, hom substituï les velles mesures per les del sistema mètric decimal i arraconà així les altres, sinó ja de força abans. Encara a la Barcelona de la fi de l'Edat Mitjana (i ara no ens cal anar més enllà) hom continuava amidant les façanes i les parets de les cases i dels pisos, i també dels patis, en destres, quan es desitjava calcular-ne l'amplada i llargada.

El destre o cana de destre¹, per influència de Barcelona, fou una

¹ Vegeu la nostra comunicació al col·loqui d'Aix-en-Provence, del 20 al 23 d'octubre de 1982, «Contribution à l'étude des techniques de construction au Moyen Âge: parements, modules et outils», en premsa. Referències a la cana, mitja cana, braça reial (=2,10 m) i destre de Montpellier (=4,214 m), entre altres.

mida de longitud usada al llarg de tota l'Edat Mitjana a Catalunya. La tradició barcelonina assenyalava que la longitud de la cana de dextre es trobava representada a l'angle de la façana de la capella de Santa Llúcia que feia cantonada amb el carrer del Bisbe, perquè tothom pogués anar-hi a comprovar la mida. En general, hom ha suposat el dextre barceloní equivalent a 2,796 metres, o sigui, a les *nou cinquenes* parts de la cana de Barcelona, que feia 1,55 metres (formada per vuit pams de 19,375 centímetres cada un).

Segons que afirmava el 1872 Modest Pi i Fossas, el rei Jaume I promulgà les *Constitucions* de Sanctacília el 7 de les calendes de maig (o sigui, el 25 d'abril) de l'any 1261. Però la majoria d'autors moderns pensa que fou poc després del 1291, sota el regnat de Jaume II, quan tingué lloc a Barcelona la compilació de les *Ordinacions* de Sanctacília, per recollir i posar un xic d'ordre als usos i costums de la construcció, que no havien aconseguit aclarir del tot els capítols del *Recognoverunt proceres* (privilegi atorgat, com és sabut, pel rei Pere II al 23 de gener de 1284) per bé que, de fet, constituïren el punt de partida i la base de totes les ordinacions successives.

Les de Sanctacília aconseguiren un gran crèdit, car foren incorporades a les *Constitucions de Catalunya* impreses a la ciutat de Barcelona el 1481, el 1589 i el 1704, abans que la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, el 1817, veient la utilitat que encara tenien, decidís de traduir-les del català antic al castellà, i uns anys després al català modern, com veurem. Les *Constitucions de Sanctacília* tingueren tanta transcendència durant segles a tot Catalunya, que a les edicions de 1817 i de 1848 hom hi afegí un gravat a l'acer, reproduint el pam de cana i el pam de dextre de Barcelona, per permetre'n la utilització fidedigna, i que es conegués la interrelació existent entre ambdues mides.

Aquests gravats, com que permetien la medició en mil·límetres del pam de cana barceloní i del pam de dextre barceloní, haurien hagut de posar fi a tota disquisició sobre ambdues mides de longitud. Però es dóna la circumstància que hi ha diferències ben visibles entre les representacions gràfiques dels gravats d'ambdues edicions. A la de 1817, el pam de cana fa 192 mil·límetres, amb la qual cosa la cana de Barcelona, de vuit pams, faria 1,536 m (i no 1,55); i el

pam de destre fa 230 mm i, per tant, la cana de destre, de dotze pams, faria 2,760 metres (i no 2,796, com se sol dir).

A la reproducció de 1848, el gravats es modificaren, proporcionant les mides següents: el pam de cana de Barcelona, fa 190 mm. I la cana de Barcelona restaria reduïda a 1,52 m. En canvi, el pam de cana de destre fa 240 mm, amb la qual cosa el destre barceloní s'amplia a 2,880 m.

Si bé la diferència, de més de 12 mm, entre els 2,88 m d'aquesta edició i els 2,76 m de l'anterior, pot ser que no sembli gaire considerable, es dona també la circumstància que, a l'edició de 1848, es pot llegir textualment la nota que segueix:

La cana destre de cuyos palmos se habla en varias ordinaciones es un marco o medida que consta de doce palmos, y cada uno de éstos de doce minutos o dozavos de palmo, y cada dozavo de doce líneas, cuyo marco equivale próximamente a 14 palmos, seis dozavos y dos tercios, de los ocho que componen el de la actual [del 1848] cana de Barcelona. Para conocer la diferencia entre ambas se manifiesta en esta lámina un palmo de la destre señalado con la letra A [és el que fa 240 mm], y otro de la corriente con la letra B [que és el que fa 190 mm], copiados ecsactamente de los marcos de una y otra medida, que cuidadosa conserva el Muy ilustre Ayuntamiento de Barcelona².

Els dos subratllats són nostres i, com ja hem advertit, si és cert que aquesta vegada hom els havia copiats exactament, el gravador de l'edició anterior féu un petit servei als constructors barcelonins modificant la mida tradicional.

A Barcelona també, l'any 1851, a la impremta de Josep Piferrer,

² Hom sol indicar, però, que l'equivalència del pam de destre és de 0,233 m, i no de 0,230 o bé 0,240 m. Tenint en compte que la cana de destre s'elevaria a 2,880 m, en aquesta reproducció, el minut o dotzè de pam de destre equivaldria a 20 mm i la línia a 1,666 mm. Però si considerem, d'acord amb les equivalències que ens dona aquest mateix paràgraf, que la cana de destre ha d'ésser equivalent a 14 pams, 6 dotzens i 2 terços de dotzè de la cana de Barcelona, i el pam d'aquesta sols fa 190 mm, veurem que la cana de destre sols tindria una longitud de 2,765 m, i que el pam de destre seria de 230 mm, el minut o dotzè de pam de 19,166 mm, i la línia de 1,59 mm.

es tornaren a imprimir les *Costumbres de la ciudad de Barcelona sobre las servidumbres de los predios urbanos y rústicos, llamadas vulgarmente den Sanctacilia; a las que se han añadido por apén-dice algunos capítulos de los privilegios conocidos bajo el nombre del Recognoverunt Proceres relativos a las mismas servidumbres. Traducidas por la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* (112 pàgines). Aquesta edició indicava, en el pròleg anònim, que «En el siglo XIII se formaron ciertas Ordinaciones llamadas den Sanctacilia» i que, com que aquestes *Ordinacions* «forman una parte del código municipal de Cataluña, en cuyo tomo segundo se hallan continuadas, bajo el título 2º del libro 4º», ja que s'hi contenia el que feia referència a les servituds dels predis urbans i rústics vigents llavors, l'Acadèmia en considerava necessària la traducció, feta tenint a la vista les edicions de 1481, 1589 i 1704 de les *Constituciones de Catalunya*, «en que se hallan constinuadas las espresadas Ordinaciones» (pp. 3-5) i «despreciando las que se han publicado en diferentes cuadernos sueltos», pels errors, les variacions i les addicions que contenen.

L'Acadèmia de Bones Lletres, i segons que sembla els anys 1841-1842, quan n'era president Pròsper de Bofarull, decidí de portar a terme la tasca de confrontació del text català antic de les *Ordinacions* —text original—, amb les versions catalana moderna («en el idioma que usamos en el día», diu) i castellana. L'edició trilingüe del 1851, a més d'incloure el text complet de les *Ordinacions* hi afegeix en apèndix, i en tres llengües (l'latina, catalana i castellana, en aquest cas) alguns capítols (els núms. 45, 46, 50, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64 i 65) del *Recognoverunt Proceres*, privilegi concedit a la ciutat de Barcelona, el 23 dels idus de gener de l'any 1283 pel rei Pere II, o sigui, possiblement el 23 de gener del 1284 (tenint en compte que restava vigent la calendació pels anys de l'Encarnació). Els capítols esmentats formen part del títol 13 del llibre primer del segon tom de les *Constituciones*. Hi figuren disposicions sobre les servituds predials que, segons que indica la presentació feta arran de l'edició que seguim, són semblants a «las que posteriormente se promulgaron o recopilaron con el nombre *den Sanctacilia* (según se colige, como se ha dicho) en el reinado del señor don Jaime segundo de Aragón, que comenzó en 1291». Segons

aquesta versió de l'Acadèmia, doncs, a la darrerria del segle XIII, i no en temps de Jaume I.

Que les *Ordinacions* foren fetes en temps de Jaume II i no de Jaume I, ho dedueix l'autor anònim de l'edició del fet que el text original comença en català dient que «lo senyor rey en Jaume» ordenà que els pagaments dels censos que gravaven les honors o finques es fessin a raó de nou sous barcelonins per cada morabatí, i en temps del rei Jaume I († 1276) el morabatí valia deu sous i sis diners, valor que es mantenia encara el 1285, a la darrerria del regnant de Pere II, successor de Jaume I.

Les *Ordinacions* comencen a parlar-nos del pam de destre a l'epígraf número 2, on s'esmenten «quatre pams de destre en cayre» (p. 10), i a la nota 12 (pp. 91-92) hom pot llegir: «La cana destre de cuyos palmos se habla en varias ordinaciones, es un marco, o medida que consta de doce palmos, y cada uno de estos de doce minutos, o dozavos de palmo, y cada dozavo de doce líneas, cuyo marco equivale proximately a catorce palmos, seis dozavos y dos tercios, de los que ocho componen el de la actual cana de Barcelona»³. I hi afegeix: «Para conocer la diferencia de ámuas [sic] se manifiesta en la siguiente lámina un palmo de la destre señalado con la letra A, y otro de la corriente B, copiados exactamente de los marcos de una y otra medida, que cuidadosamente conserva el Escelentísimo Ayuntamiento de esta ciudad». Aquesta nota és gairebé idèntica a la que hem transcrit abans, corresponent a l'edició de 1848. Però és una llàstima que la làmina no figuri a l'exemplar que conserva la Biblioteca de la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona, car potser ens aclariria els dubtes.

Penso que per comprovar les equivalències en metres, centímetres i mil·límetres del destre, la cana de Barcelona i els pams respectius, caldria veure els dibuixos originals de les planxes i els gravats de les edicions conservades de les *Ordinacions*, tasca que ara no podem pas realitzar. Però hi ha un fet a considerar, i és que si el pam de cana de Barcelona feia 190 mm, la suposada equivalència

³ Suposant el pam de cana de Barcelona igual a 19,375 cm, els «catorce palmos, seis dozavos y dos tercios (de dozavo)» equivaldrien a 2,82 m. Això suposaria una cana de destre igual a 2,82 m.

de «catorce palmos, seis dozavos y dos tercios [de dozavo]» ens donaria sols per al destre una longitud de $2.660 + 94,998 + 0,8796 = 2.755,87 \text{ mm} = 2,755 \text{ m}$.

Això és inferior fins i tot als 2,765 m, resultat de multiplicar per dotze els 230 mm del suposat pam de destre, i no cal dir que als 2,796 m (resultat de multiplicar per dotze els 233 mm que atribueix també al pam de destre), o bé als 2,82 m (resultat de considerar el pam de destre equivalent a 235 mm), o als 2,88 m que ens ha donat el pam de destre de 240 mm de l'edició de 1848.

Hi ha alguna manera d'aclarir aquest galimaties? La possibilitat de concordar el «catorce palmos, seis dozavos y dos tercios» fent que el pam emprat de cana de Barcelona coincideixi en els gravats amb el pam de destre, és inexistent. Si fem els càlculs amb els valors gràfics que ens dona l'edició de 1817, de 192 i 230 mm, respectivament, el resultat és el següent: un destre, igual a $2.688 + 96 + 10,66 = 2.794,66 \text{ mm}$, amb la qual cosa el pam de destre seria de 232,83 i no de 230 mm, com indica el gravat. Tampoc no es corresponen, doncs, exactament, ambdues mides de longitud.

L'edició del 1851 de les *Ordinacions* conté encara una nota (a la p. 85), corresponent a l'epígraf 22 (titulat *Tanca de alberg*) i numerada amb el número 5, que diu: «Según los arquitectos [consultats per l'Acadèmia], antiguamente debían construirse las tapias a tongadas, llamadas *tapias*, de quince pies de longitud, y tres pies y cuatro pulgadas de altura, ajustándose en la primera dimensión el largo de quince ladrillos, y seis anchos, y dos tercios de ellos a la segunda; de lo que resulta un perímetro o paralelógramo de cincuenta pies cuadrados, en el que precisamente los cien ladrillos de alto y de largo deben ajustarse, según la Ordenación 67, por la razón que los ladrillos tenían un pie de longitud y seis pulgadas de latitud; así como las cercas de las tapias las gradúan a catorce palmos de altura de la cana de Barcelona y no de la de destre»⁴.

I una altra nota (la número 10, a la p. 87) ens diu també que el maó a Barcelona feia «un pie de altura y seis pulgadas de ancho».

⁴ Aquesta nota, corresponent a l'epígraf 22, ens permet de calcular l'altura a què hom construïa cada «tongada» de tàpia: uns 0,86 m d'alçada per 3,885 m de llargada.

Si consideréssim que hom usava el peu romà de 0,2963 m, això voldria dir que els maons barcelonins tenien 29 centímetres de llargada per 14,5 cm d'ample. Si hom utilitza, però, el peu de 0,259 m, que ens donen les aritmètiques barcelonines del segle XIX, els maons serien de 25,9 cm de llargada per 12,9 cm d'amplada, suposant sempre que un peu tenia dotze polsades o pollegades (o *pulgadas*). Hem vist també que un destre es feia equivalent a «5 colzes i mig peu», o sigui, a «deus peus i mig», i en fer l'equivalència en metres hom assenyalava per al destre una longitud de 2,94 m. Segons les equivalències anteriors del peu, el destre seria, respectivament, de 3,55 m en cas d'utilitzar el peu romà, i de 3,10 m si s'emprava el peu barceloní. Aquesta longitud de 2,94 m suposaria un peu d'una longitud menor: 0,245 m.

Resumint, cal advertir que no posseïm una seguretat absoluta i exacta per a les mides que utilitzaren els nostres avantpassats, i que aquest és un tema en el qual cal aprofundir molt encara i esmerçar-hi temps. Per tal d'evitar errors massa greus considerarem, provisionalment, la mitjana entre 2,76 i 2,88 com a mida més probable per al destre, o sigui: 2,82 m; i el pam de destre de 235 mm, bo i sabent que tots els càlculs fets amb aquest valors són estrictament teòrics. Cal pensar, així i tot, que l'home medieval no deuria pas tenir a mà moltes vegades, quan amidava terres, mides tan precises. Ni en l'espai, ni en el temps, podien importar-li uns mil·límetres o bé uns segons de més o de menys.

Quan hom comprava o venia terres o cases, solia limitar-se a calcular-ne la superfície o els límits en destres o pams de destre, sense cercar-hi una aproximació més gran. I encara, si examinem la documentació més antiga, com per exemple la del segle X referent al comtat de Barcelona, hom sol indicar les mides en destres i no en pams, i això sols pel que fa al territori barceloní; als altres comtats, el que interessa pel que fa a la terra és la cabuda aproximada de gra o bé el rendiment. Les mides exactes no solen tenir més importància. Vegem-ne alguns exemples del comtat de Barcelona:

1) Una vinya, venuda al comte Sunyer de Barcelona per Gondofred i la seva esposa Eldesinda, el 23 de febrer de l'any 928, feia 25 destres a l'est (= 70,5 m), 12 destres al sud (= 33,84 m), 25 destres a l'oest (= 70,5 m) i 12 destres al nord (= 33,84 m); es tractava

d'una peça de terra ben rectangular, que fou adquirida pel preu de vuit sous⁵, i tenia una superfície de 2.385,72 m².

2) Consta la venda d'una altra vinya, el 961, que feia⁶ 10 destres i mig al nord (= 29,61 m), 42 destres a l'est (= 118,44 m), 12 destres al sud (= 33,84 m) i 41 destres a l'oest(= 115,62 m). En aquest cas, la vinya era lleugerament trapezoïdal i la seva superfície era d'uns 3.711,24 m².

3) Gelmir i la seva muller Maria, el 19 d'octubre del 962, ven-gueren mitja mojada (*semodiata i*) de vinya, al comtat de Barcelo-na, per cinc sous⁷. Les mides eren: 53 destres al nord (=149,46 m), 7 destres al l'est (=19,74 m), 53 destres al sud (=149,46 m) i 5 des-tres i una passa a l'oest (=14,1 + 0,65 = 14,75 m). En aquest cas, la mitja mojada representava una superfície de 2.577,43 m², o sigui, unes 25 àrees.

4) Quan Eigo dóna a l'església de Sant Miquel de Barcelona, el 24 de setembre de l'any 965, un alou situat a Sabadell, prop del temple de Sant Fèlix, diu que l'esmentat alou limita al nord amb el camí públic, i fa 14 destres (= 39,48 m), a l'est amb la terra de Sen-temir i fa 12 destres (= 33,84 m), al sud amb terres de la casa de Sant Fèlix i fa 12 destres (=33,84 m), i a l'oest amb la terra de Plà-cid i fa 18 destres (=50,76 m). L'extensió superficial de l'alou era, dons, d'uns 1.423,81 m⁸.

5) Els esposos Lleó i Senior venen, el 25 d'agost de 968, una peça de terra al comtat de Barcelona, al Vallès, al terme de Palau de Maserata (Marata, les Franqueses del Vallès), per deu sous⁹. El document diu que la terra fa 25 destres a l'est (=70,5 m), 67 des-tres al sud (=188,94 m), 19 destres a l'oest (=53,58 m) i no indica el nombre de destres al nord, si bé diu «*aput ipsos dextros men-suratos ab integre*», la qual cosa no ens permet d'arriscar-nos a

⁵ F. UDINA, *El Archivo Condal*, doc. 89, pp. 229-230.

⁶ F. UDINA, *El Archivo Condal*, doc. 152, p. 319.

⁷ E. JUNYENT, *Diplomatari de la Catedral de Vic*, doc. 350, pp. 294-295. La passa, la considerem igual a 0,65 m.

⁸ G. FELIU, *El dominio territorial de la sede de Barcelona (800-1010)*. Tesi doctoral inèdita. Vol. II, doc. 41, pp. 121-123 del text mecanografiat.

⁹ E. JUNYENT, *Diplomatari*, cit. nota 7, doc. 385, pp. 320-321.

calcular-ne la superfície, car aquesta peça ésser efectivament triangular.

6) Potser més gran era encara la terra que vengué el comte de Barcelona Borrell, el 28 de març del 989, a Vives, situada a Provençals, car feia 21 destres al nord (=59,22 m), 43 destres a l'est (=121,26 m), 23 destres al sud (=64,86 m) i 43 destres a l'oest (=121,26 m). En aquest cas la superfície d'aquesta terra era de 7.522,97 m², per la qual l'adquirent pagà 40 sous.

Tot això seria molt bonic si fos cert. No continuarem, però, amb els exemples concrets, car no sabem en quin moment el destre experimentà una modificació substancial. Sembla que, el segle X, el destre sols constava de 10 pams i no pas de 12; car, des del primer terç del segle XI, hom parla de «destres antics» de deu pams, quan ja s'ha generalitzat, vers el 1033, el destre de 12 pams. Si això fos així, caldria modificar totes les mides que hem donat per als documents del segle X i, suposant que el pam de destre fos llavors de 240 mm, tindríem un destre de 2,40 m, que perduraria encara al primer terç del segle XI. Dels sis exemples adduïts, tan sols el tercer, que ens parla de «mitja mojada», permet establir un cert «control» sobre les operacions realitzades, car la mojada sol oscil·lar entre les 46 i les 49 àrees. Però ens sembla que el resultat no fuig pas massa de la possible realitat¹⁰.

Els documents no són sempre tan clars ni precisos com voldríem. Ens diu Lluís To que en quatre documents de Santa Maria de Cervià¹¹, el destre equival a «sis colzades i mig peu» i, per a més confusió, un text mallorquí del 1232 considera el destre equivalent a dues canes de Montpeller, amb la qual cosa hom ha suposat que seria equivalent a 4,214 m. El *Diccionari català-valencià-balear*, d'Alcover i Moll, explica que el mig destre era la mida de la braça del rei Jaume I, amb la qual cosa equivaldria a 2,107 m. Però no sembla que es tracti ni del destre de 12 pams, ni del de 10 pams, car

¹⁰ De la mojada, en diu la nota 6a (p. 86 de l'edició de 1851 de les *Constitucions*): «medida que se usa en Barcelona y contiene 45 canas en cuadro o bien 2025 canas cuadradas».

¹¹ L. TO: *Santa Maria de Cervià els segles XI i XII*. Memòria de llicenciatura inèdita (Barcelona 1984), p. 62 del text mecanografiat.

indica que equival a 21 pams i 3/4 de pam. I podríem seguir la llista de discrepàncies, encara que no creiem pas que això aportés nova llum als problemes plantejats.

La senyora Maria Teresa Justamante Antolín, l'any 1983, en un *Treball sobre tres documents del monestir de Sant Pau del Camp de Barcelona, segles XIII-XIV*¹², presentat com a treball de curs, tingué l'encert de transcriure i comentar una carta partida per ABC, redactada pel notari Llorenç de Canals el 20 de desembre de 1324, segons la qual consta que, en adquirir Nicolau de Samares el Jove, escrivà de la Casa del Rei i fill del notari del mateix nom, als marmessors del ciutadà de Barcelona Pasqual de l'Olm, una casa amb el seu obrador a la plaça de Sant Jaume, contigua a una altra de la seva propietat, d'acord amb el prior del monestir de Sant Pau del Camp, Ramon d'Olzinelles, que tenia drets sobre el terreny i la casa, va fer amidar pel geòmetra Jaume de Sanctacflia —que el document qualifica d'*agrimensor civis Barchinone*— els terrenys comprats damunt dels quals s'havien edificat la casa i l'obrador. La medicció, segons ens indica l'esmentat document, es féu «*cum destro Barchinone*», és a dir, amb el destre de Barcelona. La casa, que havia pertangut al ciutadà Pasqual de l'Olm, restava sota el domini i alou del monestir de Sant Pau del Camp i, segons Jaume de Sanctacflia, feia, a l'est, 5 destres i 4 pams de destre (=15,04 m), al sud, 3 destres i 9 pams de destre i 1 dit (=10,59 m), a l'oest, 5 destres i 2 pams de destre i 8 dits o dígits (=14,72 m), i al nord, 3 destres i 7 pams de destre i 7 dits (=10,242 m). Jaume de Sanctacflia reconeix haver destrat i amidat («*me destrasse et mensurasse*», diu) a requeriment dels esmentats. La superfície d'aquesta casa i obrador era de 154,90 m².

Per aquest document veiem Jaume de Sanctacflia, un *agrimensor* barceloní, actuant el 1324. Cal pensar que podria ésser l'autor de les *Ordinacions* o *Consuetuds* d'En Sancta Cflia o Santacflia, de les quals s'han conservat còpies catalanes de la segona meitat del segle

¹² En el seu treball inèdit, M. Teresa Justamante indica 16 edicions de les *Consuetuds vulgarment dites d'En Sanctacflia*, entre 1540 i 1931, en precisa les característiques, i hi inclou fotocòpies de l'edició de 1625, realitzada a la impremta de la viuda Matheu.

XIV, però de fet el moment exacte de la redacció d'aquestes *Ordinacions* és desconegut, con hem vist, i atribuït a dos moments diferents. Sembla evident, no obstant, que aquest geòmetra vivia a Barcelona, on és documentat el 1324, com ho fou els anys 1329 i 1331, en què fou cridat a ésser àrbitre en un litigi suscitat a la ciutat, segons que consta a l'Arxiu de la Catedral de Barcelona¹³.

Si els anys 1324-1331 Jaume de Sanctacília, reconegut com a geòmetra, era cridat a dirimir litigis a la ciutat, i és l'únic que ens consta que prenia midas ajustant-les en dígits, no és difícil suposar que ell, o bé algun avantpassat seu del mateix nom, hagués estat l'autor de les *Ordinacions*. Però si hi hagués hagut més d'un Jaume de Sanctacília reconegut com a tal, hom hauria anomenat el segon «el Jove», i no sembla pas haver estat aquest el cas. Ens inclinem, doncs, a considerar que hi hagué un sol Jaume de Santacília geòmetra, i que fou, en efecte, en temps de Jaume II (1291-1327), i no en el de Jaume I, quan es feren les *Ordinacions*; després del 1291, moment en el qual Jaume de Sanctacília seria reconegut ja com a expert, però no pas tan vell que una trentena d'anys més tard no pogués seguir amidant cases i terres amb precisió. I ens preguntem si no seria possible de trobar més dades familiars dels San(c)tacília a la documentació barcelonina dels segles XIII i XIV.

En acabar aquestes reflexions som conscients que no hem pas resolt del tot cap dels problemes que deixem plantejats. Ens agrada que algun jove investigador de les universitats de Barcelona repregués el fil (cerqués la documentació als arxius, amidés els gravats dels pams de destre...) i ens proporcionés solucions. Així, l'escola dels medievalistes catalans ens mostraria, una vegada més, que segueix viva i activa.

¹³ Vegeu el treball esmentat. Arxiu de la Catedral, Notes de Caresmar, vol. I: *Jacobus de Sanctacilia, civis Barchinone, arbitrer in litte*.